

DEKORATIV GÚLALSHILIQ TARIYXINIŇ RAWAJLANIWI

Aynazar Uzakbaev

Ámeliy kórkem óner qániygeligi 1-kurs student.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10962798>

Anotatsiya. Bul maqalada dekorativ gúlalshiliq tariyxiniŇ rawajlanıwi, shıgıs xalqiniŇ eŇ áyyemgi ónerleri hám ol boyınsha jumıs alıp barǵan ustalardıŇ jumısları haqqında sóz etilgen.

Gilt sóz: Gúlalshiliq, dekorativ, óner, tabaq, gúze, tandir, buyimlar.

THE DEVELOPMENT OF THE HISTORY OF DECORATIVE CERAMICS

Abstract. This article describes the history of decorative ceramics, the most famous crafts of the people of the East, and the work of craftsmen who worked on it.

Key words: pottery, decorative, art, pot, bowl, oven, products

РАЗВИТИЕ ИСТОРИИ ДЕКОРАТИВНОЙ КЕРАМИКИ.

Аннотация. В данной статье описывается история декоративной керамики, наиболее известные ремесла народов Востока, а также творчество мастеров, работавших над ней.

Ключевые слова: гончарное дело, декоративное, художественное, горшок, чаша, печь, изделия.

Gúlalshiliq-qara ılaydan tan qalarlıq gozzalıq jaratqan shıgıs xalqiniŇ eŇ áyyemgi ónerleriniŇ biri bolıp esaplanadı. Bul qara ılay keŇ peyillik, hadallıq, jaqsılıq timsalı. Topıraq adamlardıń bárshe iqtıyajların ózine alǵan tinishlıq, nesıybe, gózallıqtıń eŇ joqarı kórinisi. Gúlalshiliq penen dúnyanıń bárshe xalqları shuǵıllanadı. Olar ózine tán qásiyetleri menen bir-birinen pariqlanadı. Ózbek gúlalshiliǵı bolsa uzaq tariyxı, ájayıp dástúrleri, formasi, mazmuni, jumıs islew barısı hám ózine tán usıllarına iye. Sapal buyımları ápiwayı bolsada onıń kórinisi qismlarınıń anıqlıǵı uyǵınlasıwınıń saqlanıwi, naǵıslarınıń óz ara jaylasıwi, forma hám mazmunınıń birligi ózbek gúlaların dúnyaǵa tanıtıp barmaqta. Gúlalshiliq óneri ılaydan kese, tabaq, gúze, lágen, hum, tandir, buyımlar, oyınshıqlar, qurılıs materialları hám basqada zatlar tayarlaytuǵın taraw bolıp, ol óziniŇ uzaq tariyxına iye.

Arnawlı topıraqtı qattı qızdırǵanda tas tarızlı bolıp pisiwin, onnan hár turli buyımlar tayarlanıwin adamlar juda ayyemnen neolit dawirinen baslap bilgen. Olar ılaydan birinshi idis-tabaqlar soǵıp, otta qızdırıp pisirgen. Topıraq jáhanda hámme jerde bar bolǵanlıǵı sebepli kúlalshiliq keŇ tarqalǵan bolıp, dáslep bul óner menen háyeller shuǵıllanǵan. Gúlalshiliq óneri b.e.sh 3 mıń jıllıqtıń baslarında oylap tabılǵannan keyin gúlalshiliq penen erkekler shuǵıllana baslaǵan. Neolit dáwirinde idislardıń ushin ushqır etip soǵıp jerde sanship qoyatuǵın bolǵan.

Enolit dáwirinde bolsa shıgıs mámleketlerinde hám áyyemgi Greciyada gúlalshiliq buyımları rawajlanǵan hám arxitekturada sapaldan ken paydalanılǵan. VIII-XII ásirlerde ol Orta aziyada keŇ rawajlanǵan. Buni Afrqasıyobta hám orta aziyanıń basqa jerlerinde tabılǵan buyımlar isbatlap beredi. Sol dáwirlerde orta aziya mádeniyati da rawajlandı. Jańa kóteriliw dáwiri boldı. Kóp ǵana alımlar, jazıwshı ham ilimpazlar yaǵniy Abu Ali Inb Sino, Beruniy, Firdawisiy, Rudakiyler jetisip shıqtı. Putkil dunyaǵa belgili bolǵan Arxitekturalıq esteliklerin bunyad etildi.

Buxarada Ismayıl Samaniy maqbarası qurıldı. XIII ásirde Mangollar basqınshılıǵı nátiyjesinde Buxara, Samarqand, Urgenish, Mawr, balq órt astında qaldı. Nátiyjede gúlalshiliq

óneri rawajina ziyani keldi. XIV ásirde baslap orta aziya teretoriyasinda gulalshiliq tez pát penen rawajlangan. Amir Temur xalq ámeliy ónerine úlken xizmet kórsetti.

Ózi basip alghan jerlerinen ustalardi alip kelip, olar ushin ustaxanalar qurip berdi. Dúnyaǵa belgili gózzal, biyik imaratlar, qasirlar, saraylar qurdirdi. Amir Tumur óliminen soń ishki kelispewshilikler nátiyjesinde Temuryiler xanliginda mámlekettin orayi kushsizlenip qaldi. Nátiyjede Buxara, Qoqan, Urgenish xanliqlari payda boldi. Orta aziyada bunday bir neshe feodal mámleketlerinin ajraliwi nátiyjesinde oz ara baylanislar tómenlep ketiwine sebep boldi.

XIX ásirde gulalshiliq mámleketleri payda bola basladi. Orta aziyada suwǵa bolghan talap joqari bolgani ushin sapal buyimlar islep shıǵariwǵa bolghan talap kusheydi. Ásirler otip idislardagi naǵislar gózzallasip bardı. Ustalar turli idislardi jasawdan tisqari olardi suliwlap bezey basladi.

XIX ásirde arzan sapal idislarin islep shıǵariw hám olardi Rossiyaǵa jiberiw nátiyjesinde orta aziya sapal buyimlardi islep shıǵariliwi birqansha tómenley basladi. Biraq arzan sapal idislarida gulalshiliqta keń paydalaniliwiniń aqibetinde gulalshiliqtin rawajlaniwina tosiq bola almadi. XIX ásirde Orta aziyada Tajik ham Ózbek xaliqlariniń ortasinda kgulalshiliq keń rawajlanip, Gijdiwan, Panjikent, Samarqand, SHaxrisabz, Tashkent, Rishtonda gulalshiliq oraylari payda boldi. Olar sapal idislarin ózine tan bezetiwdi jolǵa qoydi. Ásirese islep shıǵarilip atirghan idislarinin sipatliligi, suliwligi hám naǵislariniń tásirshenligi menen húrmetlendi. 1930-jilda Tashkentte eksperimental keramika hám Samarqandta keramika ustaxanalari ashildi. 1932-jilda Tashkentte oqiw-islep shıǵariw ustaxanalari qurilip, bul jerlerde gúlalshiliq boyinsha sabaqlar uyretilip basladi. 1943-jili Shaxrisabzda da bunday oqiw orini ashildi. gúlalshiliqtin sirlari jaslarǵa shin kewilden uyretken. Bularga: Uzaq SHermatov, Holmat Yunusov, Gijdiwanliq Muhammed Siddiq, Usman Umarov, Tashkentlik Turob Miraliev, Shaxrisabzdan Rustem Egamberdiev, Karim Hazratqulov hám basqalar edi. Kópshilik gúlalshilq ustaxanalari, artellari qurildi. 1940-jillarda Gijdiwandaǵı “Namuna”, Rishtonda “Yangi hayot” artellari putkil dunyaga belgili edi. Ásirese kulalshiliqti rawajlandiriwda Ózbek xalq xudojnigi Muhiddin Rahimovtin xizmetleri ayriqsha edi. Ol bir qansha mektepler ashıp óziniń izinen birqansha shagirdlerin qaldirgan.

Muhiddin Rahimov-Tashkent gulalshiliq mektebiniń belgili gulallariniń biri (1903). gúlal, usta, Xudojnikler birlespesiniń aǵzasi, Ózbekstan xalq xudojnigi, kulalshiliqti bolsa jaqinlarinan uyrenen. Turkistan xalq xojaligi kenesinin janindagi Tashkent ámeliy ónermentshiligi mektebi (1918-1920), Moskva silikatlar institute (1924-26) da havm Leningrad Keramika Instituti (1927-29) da oqıǵan. Ol Samarqand ham Tashkenttegi áyyemgi arxitekturaliq esteliklerdi jaqsilawǵa qatnasqan. Rahimov jumislarında ózbek kulalshilgi menen zamanagoy sovet gulalshiligi uyǵunlasqan. Dóretiwshiliginiń baslarında jaratqan buyimlari (iri formali erkin hamde quyiq boyalgan nagis bezewleri) da jariq úlke degi kók, jasil, sari güller uyginlasiwi ajayip kompoziciya payda etedi. Ol orta aziya gulalshiligin jaqsi uyrenip, lágen, vaza hám jańa formadaǵı bezew idislar, portretli sawǵa buyimlarin jaratti, ol óziniń dóretpelerinde ósimlikler menen birgelikte haywanlardıń formalarin sheberlik penen paydalandi. Sopol materiallari ham boyawlarin uyreniw jolindagi izleniwler natijesinde kópgana dóretpeler payda boldi, misali, 1961-jilda rus tilinde “художественная керамика Узбекистана” dóretpesi hám basqalar. Ol Hamza atındaǵı Kórkem óner taniw institutında ilimiy jumisshi bolip islegen (1965-71), Tashkent teatr ham xudojnik tarawi institutında (1958-61) ham P. Benkov atındaǵı Jamhuriyat ilimiy bilim jurtında sabaq Bergen (1952-76) Xarezm gúlalshiliq ónerine úken úles qosqan ustalardiń biri Raimberdi

Matjanov.Raimberdi Matjanov-Xarezm ilimiy g'ulalshiliq mektebi ham Óbekstan ámeliy bezew ónerinde ayriqsha orindi iyelegen. G'ulalshiliq mektebi Tashkent, Andijan, Fergana, Samarqand, Buxara ham basqa qalalar k'ulalshiliq mekteplerinen ózine tán usuli, texnologiyasi, naǵis kompozitsiyalari, dinamikligi adamlarga estetik tasirshenligi menen ayriqsha orin tutadi.

Xarezmde bul oner awladtan awladqa ótip, házirgi kunge shekem saqlanip kelmekte. R.Matjanovta bul ónerdi rawajlanip keliwine úles qosqan aǵzalariniń biri bolip esaplanadi.

Raimberdi Matjanov Xarezmniń áyyemgi g'ulalshiliq oraylariniń bir bolǵan Madir awilinda 1909-jilda tuwilǵan. Sol dáwirde Madir awilinda 15 g'ulalshiliq ustaxanalari bolip, olarda 80-nen artiq g'ulallar isleytuǵin edi. Gúze pisiriwde sol dáwirde belgili bolǵan ustalar Bolta Matrizaev, Bolta Vaisov, Matjan Kulmatovlar bar edi. Matjan g'ulaldin balasi Raimberdi akesinen g'ulalshiliq sirlarin úyrene basladi. Ol aldindan ilaydan har qiyli oyinshiqlar, formalar islegen bolsa, keyin ala iqsham badiya ham gúze soǵiwdi úyrendi. g'ulalshiliqtin sirlarin 6 jil degende úyrenip Eshim k'ulaldin duasin aldi. Ózi mustaqil idis ham guzeler soǵa basladi.1930-jili R.Matjanov kooperativ arteline jumisqa kirip gulalshiliqti sol jerlerde dawam ettire basladi.Sol dáwirde gulallar azayip ketken edi. Onin bul awir islerine ómir joldasi jardem berettuǵin edi. Usta naǵis soǵiwda jaqsi uyrendi. Ol sol uyrenen naǵislardi ozi soqqan k'ulalshiliq buyimlarina soǵiwǵa háreket etetugin edi. XIX-XX ásirde Xiywa mádeniyatin bayitiw maqsetinde biq qansha sapal buyimlarin jaratti. g'ulalshiliqta da gúze islewde da usta 3 turli aq, jasil, ham lojuvard reńlerden keń paydalanatugin edi. Ol reńlerdi tayarlaw texnologiyasinda jaqsi biletuǵin edi. Idis tayar bolǵannan soń qolda ham shtamp járdeminde naǵis siziladi, oǵan sir berilip quyashta quritilip, pechda qizdiradi. Usta idislardin sirinda ózi tayarlaytugin edi. Qaraqumǵa barip ot lar jiyNap, sol jerde oni jaǵip, kúlin ustaxanaǵa alip kelip maydalaanǵan shiysha unina qosadi. Yaǵniy úsh qism kúlge bir qism shiysha kúkinin qosadi. Oni basqa idista suw menen aralastirip, tayarlanǵan badiyaǵa jaǵiladi. Keyin badiyani otta pisiriwde sol domalaq suyiqliq otqa taslanadi.Ol otta badiyaǵa urilip, oniń reńin ózgerledi. Sol qum kúkinin suw menen aralastirip, suwtiladi ham tazalanadi. Oǵan un ham azǵana mis oksidin qosip tayarlaydi, soń badiya sirtina súrtiledi. g'ulal Raimberdi Matjanov sol texnologiya tiykarinda ilaydan gúze, tabaq, shaynek, kese, badiya ham de taǵi da basqa buyimlar tayarlaydi. Xalqimiz “Sháǵirtsiz ustaz miywesiz terek” dep biykarǵa aytpaǵan. Ustani Xarezmdegi miyweli terekke uqsatadi, sebebi ol oziniń izinen júda kop shagirdler jetistirip shigarǵan. Oniń shagirdleri Dawran Sadullaev, Amin Mirzaev, Maryamjan Matjanova, Mukarrama Sadullaevalar hazirde gulalshiliq óneriniń rawajlaniwina úlken uleslerin qosip atir. Tariyxiy esteliklerdi qayta tiklewde ustaniń xizmetleri ayriqsha orindi iyelleydi.1956-jili XiywadaǵI Palwan Maxmud maqbarasin qayta tiklewde qatnasqan. g'ulal jańe Kohne ark darwasinińeki minarasina hám basqa arxitekturaliq esteliklerdi qayta tiklewde qatnasqan.

1975-jili Xalq xojaligi jetiskenlikleri kórgizbesi Bas komiteti xalq ustasin gúmis medal menen siyliqladi.1970-jildan berli xudojnikler birlespesi aǵzasi Usta Raimberdi Matjanov sehirlil qollarind sayqal tapqan gulalshiliq buyimlari mámleketimizdin turli qalalarinda hám Vengriya, Franciya, Chexoslovakiya, Hindistan, Italiya, Mongoliya siyaqli shet ellerindegi korgezbelerge qatnasip siyli orinlardi aliwǵa miyassar boldi.

REFERENCES

1. Abduraxmanov G`. M. Kompozitsiya asoslari T., 2003

2. ARXIV.UZ
3. www.Google.ru «Estetika»
4. Orinbaevich A. J. An Integrative Approach to Teaching Students to Understand Fine Art Samples //Journal of Pedagogical Inventions and Practices. – 2023. – Т. 24. – С. 49-53.
5. Orinbaevich A. J., Muratbaevich I. A., Alimovich T. M. THE MEANING OF THE COLOR COMPOSITION IN THE VISUAL ARTS //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 3. – С. 67-69.
6. Абагов Ж. О. ТАРИХНИ БИЛИШ ОРКАЛИ ТАСВИРИЙ САНЪАТ НАМУНАЛАРИНИ ТУШУНИШГА ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ. – 2023.
7. ИНТЕГРАЦИОН ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИ ЎҚИТИШ
8. Larysa B. et al. Higher Education During the Pandemic: The Experience of Ukraine and Uzbekistan. – 2021.